

SHAUDER JÓZSEF

CSOKONAI, KAZINCZY ÉS A MAGYAR HÍRMONDÓ 1794 III. 8-i LEVELE*

Ferenczy Zoltán kismonográfiájától (1907) a Vargha Balázséig (1954) jóformán minden átfogó szemléletű Csokonai-tanulmány megemlíti, kellő figyelemmel, azt a bécsi *Magyar Hirmondó*ban 1794-ben megjelent levelet, melynek ismeretlen írója „*Debretzen, Mártz. 8-dikán*” kelettel először mutatja be a nagy nyilvánosságnak Csokonai fényes tehetségét és máris jelentős műveit. A nagyon elismerő s meleg hangú ismertetés a levél második felében foglal helyet. Előtte *Nagy Sámuel* debreceni „Jurátus Bibliotékárius” tehetségének és munkáinak jellemzése áll, a Csokonaiénál sokkal rövidebben. Az ismertetés egységes elvi keretűl az a felismerés szolgál, hogy a legtehetségesebb tanuló ifjak a „Haza reményei”, ők lesznek „csillagi a setét éjbe borúlt Magyar égnék”, ezért nevüket is meg kell ismertetni a közönséggel; a levél írója e kettőn kívül később még „vagy négyről” kívánja tudósítani a nyilvánosságot, s kéri, hogy más iskolákból is tegyék közzé az érdemesebbek hírét-nevét. Már ebből az összefoglalásból is kiténik, hogy a névtelen tudósító konkrét közléseit illetőleg határozottan Debrecen, ill. a kollégium körében marad meg, s ezért a szakirodalom debreceninek is tekintette a levélíró. Kiténének felkutatására kísérlet — tudomásom szerint — éppúgy nem történt, mint a levélben foglaltak eredetének meghatározására sem. Kétségtelen, hogy mind Csokonai levelezésének töredékessége, ill. kis terjedelme, mind magának a levélnek fogódzót nem nyújtó, inkább ellentmondást, vagy homályt keltő adatai rendkívüli módon megnehezítik a levél írójának kiderítését. A alábbiakban elsősorban a további kutatások számára szeretnék fogódzót adni, a levélíró kiténének meghatározásához; érveim azonban ennél tovább mutatnak: talán a szakembereket is meg tudják győzni arról, hogy Csokonai nevének és művének első hírlapi propagálásában *Kazinczy* sugalmazása érvényesült.

Hogy érvelésemet könnyebben lehessen ellenőrizni, itt közlöm — betűhíven — a *Hirmondó* e közleményének szövegét.

Tóldalék

A' Magyar Hirmondónak, Ápr. 4-dik napján, 1794-ben költt árkusához. Debretzen, Mártz. 8-dikán. „Egy két iveaulet a' jó igyekezetű Iffjak' ditséretére szánni, nem tesz az olvasókat meg tsalni az újság leveleknek haszontalan bé-mázolásával. Ók a' Haza reményei, örül tehát a' Haza, látván hogy az ő reménységei porba nem vesznek; ők örülnek, látván, hogy a' Haza az ő jó fiúságokat esmér. Egy két jó Iffjat formálni a' Hazának, sokkal nagyobb nyereség, mint az ellenségéből ezeret le vágni: mert ez tsak az ellenségnek árt, nekünk pedig nem használ. Mint fognak tehát majd örülni a' jó Hazafiak, látván, hogy nevelkednek olyanok, a' kik a' magyar név ditsőségét terjeszteni fogják, tsillagi lesznek az setét éjbe borúlt Magyar égnék. — Illyen szándékból közlöm én most kedves Hazámfiail ti veletek ezen két nagyot mutató zsengejét a' Magyar tanuló Iffjúságnak:

Első *Nagy Sámuel*. Itten a' nálunk lévő kollégyiomban Juratus, és Bibliotékárius. Ebből nagy philosophust lehet várni: ezt egy diskursusa meg mutatja. Ő adta ki *Sandert*, két annnyival bővítve. Ő fogja rövid időn Campet 's a' t. ki adni. Őtet nagy emberek betsülik. Irigyeire igen jól illik a' travesztáltt Éneisnek ama mondása:

Ennek tsak egy szeme vagyon;
Azért mindent ütne agyon,
A' ki jobban lát mint ő. —

* E cikk szerzője s a szerkesztőség kéri a Csokonai-kutatókat, szóljanak hozzá e problémához.

De én Nagy Sámuelnek tsak ezt mondanám, 's talám szíve is ezt mondja :

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito!

A másik *Csokonay Mihály*. — Ha a' szorgalom, a' leg nagyobb nyavalyákat okozó olvasás, a' természeti felséges és szép ész, valakit tökéletesíthetnek: ezt a' ditséretet *Csokonay Mihálytól* meg tagadni nem lehet. Az ő symboluma mondják : *Chartis immori!* Őtet a' sok olvasás, és a' vele járó eleven fantázia el oltották volna, ha a' D. *Veszprémi* orvoslása 's el tiltása nem segítettek volna rajta. Ő néki felséges esze van, a' mely egyszerűs mind szép, kies, és magához vonó. Annyival inkább, hogy azt a' leg szebb *Görög, Deák, Olasz'* s a' t. remekek szépítették. A' sok gyakorlás elevenítette. A' leg jobb gusztsu Magyar Literátorokkal való szoros barátság tökéletesítették.(!) Ebből olyan Poétája lesz a' Hazának, hogy szép és kényes gustusu tudósainknak sem kell a' szépségekért idegen nyelvek között keresgélni. Bártsak számos Verseinek ki adására rá lehetne venni. Sok origináljain kívül vagynak *Teocritusból, Ovidiusból, Metastasióból* etc. fordításai. Nevezetes munkái még: a' *Batrachomyachia travestálusa*. Ez első originális munka a maga nemében, és derék. A' *méla Tempejői, avagy az is bolond, a' ki Poetává lesz Magyar Országban*. Ez komédia formára vett Nemzeti Satira, ingeniosissima, sed mordacissima, sed verissima. — Ezt az ifjait illy szép eszéért mind a' Professor Urak, mind tanuló társai, mind mindenek szeretik, betsülik.

Nagy Sámuel komáromi Fi, *Csokonay Debretzeni*, az Attyát jól esmértem, a' leg utolsó *Győri* Papnak a' Fia vólt, Városunk' egy párja nélkül való tudós Chirurgnak, 's mindenek egy ember szerető kedvest vesztek el benne: magát nem esmerem, mert a' kollégyiomból tsak erdőre, mezőre szokott ki járni. — Nagy Sámuel jól esmerem.

Még ezenkívül vagy négyről fogok tudósítást tenni, a' kik t. i. érdemesek reá: de már rövidebben és szabadon. Az én kívánságom a' volna, hogy bár más Oskolákból is így tennék az érdemesebbeket hírré, a' kik valamely nemébe a' tökéleteségnek nagyok. Így azt nyernék, hogy azok nagyobb tüzet kapnának a' ditsérettől; az aluvók fel lobbannának, a' Haza örvendene ditsősége felől való bizodalomban; a' Nemzet 's kivált annak Naggyai, esmerhetnék azokat, 'a kiket főveálni parantsolná a' Hazafisúág, 's a' kiket egész készséggel kellene a' ditsőség' el nyerhetésére elő szégenlil —"

Az első oly mondat, amely az olvasó kíváncsiságát — a híradás írójának kiletét, ennek Csokonaihoz való viszonyát illetőleg, mert kíváncsiságunk leginkább erre irányul, igazán meglepi, az, amelyik így szól: „magát” (ti. Csokonait) „nem esmerem, mert a kollégyiomból tsak erdőre, mezőre szokott kijárni. — Nagy Sámuel jól esmerem”. Lehet-e *debreceni* lakos e mondat írója, amikor Csokonai személyes megismerésére — hiszen csak több időt töltött ő a kollégyiumban s a városban, mint erdőn, mezőn — pár napi debreceni tartózkodás is elegendő lehetett? Első pillanatra a válasz negatív. Ezt a mondatot aligha debreceni lakos írta le, Csokonaiért való lelkesedése, Csokonai műveinek, értéküknek ily biztos ismerete nem nagyon fér össze azzal, hogy Csokonait személyesen nem ismerte. Ugyanakkor azonban a levél írója „ittan a nálunk lévő kollégyion”-ot említi, meg azt a szándékát, hogy még négy érdemes diákról fog hírt adni: ezt meg minden bizonnyal csak debreceni lakos írhatja.

Bármelyik barátját tekintem Csokonainak, mindegyik azt vallja, vagy az a hír róluk, hogy már az iskolából ismerték őt. Egyedül Nagy Gáborra gyanakszom egy kissé, mint olyanra, aki személyesen talán csak 1794 tavasza után jött össze Csokonaival. Igaz, hogy Kazinczynak Csokonaihoz 1793 július 29-én írt leveléből kiderül, hogy Csokonai Nagy Gábor által küldött meg egy levelet Kazinczynak, ami eleve valószínűtlenné teszi a föltevést, hogy Nagy Gábor nem ismerte volna személyesen is Csokonait. De lehetlenné nem teszi, mert Csokonainak az a két, baráti hangú levele Nagy Gáborhoz, mely 1794-ből (közelebbi időpont nélkül) való, hangsúlyozza, hogy „felküld” Nagyhoz könyvet, kéziratokat — s mi szüksége volna a küldetésre, esetleg famulusok közvetítésére, ha személyesen is találkozának? Sajnos, Nagy Gábornak, a jeles ügyvédnek, a Kazinczy család jogtanácsosának iratai elpusztultak, s így nem tudjuk megállapítani sem a Csokonaival való személyes megismerkedésének pontos idejét, sem azt, miért érintkezett volna egymással az egyformán Debrecenben lakó Csokonai és Nagy Gábor — küldönc útján.

Nagy Gábor mindenestre már 1793 derekán sokat tudott Csokonairól, akár közvetve, akár személyesen is jól ismerte őt. Érthetetlen volna különben Kazinczy idézett levelének ez az első bekezdése: „Tegnap mene el tőlem Nagy Gábor ur. Mintegy egy napot töltött itt. Nehezen eresztettem, mert egy szeretetre méltó embert leltem benne, s *Csokonaimmal* s *Nagy Sámuelemmel* ismértetett meg beszélgetései által. Nyughatatlan vagyok már most ezeket személy szerint látni minél előbb.”

Ami Kazinczynak Nagy Gábertól nyert tudomását, Csokonai és Nagy Sámuel megismerését illeti, azt a következők szempontjából elég fontosnak tarthatjuk.

Ha — mint filológiailag egyedül helyes — a Hirmondóbeli levélnek a tartalom megszabta kompozíciójából indulunk ki, ezt az egyszerű szerkezetet találjuk: a levél írója a „Jó

igyekezetű” tanuló ifjúság értékelésének keretében annak „két nagyot mutató zsengéjét” ismerteti a nyilvánosság előtt.

Ez a szerkezet és tartalom igen hasonló módon egy Kazinczy-levéiben fordul elő. Kis Jánoshoz szól, és — bőven idézve is belőle — „ényegét így adhatjuk vissza:

Kazinczy nem-sikerült társaság-szervezéseiről (többek között árkádiai akadémiai tervezetéről) ír. Lakos bevezette a soproni társaságba; „s már erről merem reményleni, hogy ez, ha csak egy-két Kist és Lakost találunk, dicsőségére fog valóni nemzetünknek... Igazán, kedves barátom, ti vagytok azok, és tágosabban, a sopronyi társaság az, amiből mindent várok... a lutheránusok iskoláiból jönnek ki azok az ifjak, akik aesthissel dicsekedhetnek... A pápista ifjúság... A kávinista...” (róluk eléggé negatív véleményt ad). — ”Patakon hiába igyekeztem proselytusokat kapni... Debrecen két barátot ada nekem. Az egyik Csokonay Mihály, egy sok jeles tulajdonságokkal bíró ifjú, ki mind virtusiban, mind hibáiban is! — második Horváth Ádám lesz. Ennek minden munkáimon kívül egy Kleistot s Bürgert küldöttem, s kértem, hogy ezeknek példájok szerint ne névnap köszöntőket, ne török marsokat írjon, hanem dallja a szív szelíd érzékenységeit... Még eddig kevés jelét adta megtérésének. A második Nagy Sámuel, bibliothekáriusa a kollegiumnak. — De már erről kevélykedve szólok. — Ez a szeretetre méltó ember áprilisban írt nekem először, s első levelében az a kérés vala, hogy engedjem meg néki, hogy ő egy munkáját, Sander v. der Weisheit u. Güte Gottes in der Natur (nb. ő ezt a magyar fordításban így nevezi: REND A TERMÉSZETBEN...) nékem dedikálhassa...”

E levél dátuma: 1793. július 27 (Váczy: Kazinczy F. levélezése, II. 297—98. l.). Vagyis az a nap, amelyiken Nagy Gábor Kazinczyt Csokonairól és Nagy Sámuelről való beszélgetései által úgy megörvendeztette.

Az összefüggés nyilvánvaló: Kazinczy ebben a felbuzdulásában válaszol az első levelével s munkáival jelentkező Kisnek, vázolja fel a tanuló ifjúság körképének s értékelésének keretében a két jeles debreceni diák alakját, érdemeit, akik különben az ő hívei.

Sander műve 1794-ben jelent meg, Nagy Sámuel és Csokonai együttes munkájaként (vö. Csokonai V. Mihály, *Összes Művei*, szerk. Harányi I. — Gulyás J., Genius-kiad. II. kötet első fele, 125. l.), így Csokonai és Nagy Sámuel nevét ez a tény is szorosan egymáshoz fűzte Kazinczy tudatában.

A *Hirmondó* levele ugyanebben a keretben, ugyanez elvi célkitűzéssel (a tanuló ifjúság legjobbjainak számbavétele) ugyanezt a két debreceni ifjat mutatja be a nagyközönségnek.

A hasonlóság tehát lényegbe vágó, még ha a szövegek több ponton eltérnek is egymástól — de vegyük figyelembe, hogy a Kishez írt s a *Hirmondóban* megjelent levél időpontjai között háromnegyed év telt el, amely alatt Kazinczy bizvást értesülhetett Csokonainak a „megtéréséről”, s munkáiról is (1793. jul. 29-én azt írta Csokonainak, hogy „várom a Béka-egér harcot...”), hiszen leveleztek egymással.

Pusztán e szövegbeli összefüggés (valamint Nagy Gábornak Csokonait Nagy Sámuellel összekapcsoló híradása) alapján nem merném a *Hirmondóban* megjelent levelet Kazinczy sugallatára vezetni vissza (noha tudjuk, hogy szándéka volt, 1792-i levele szerint, Csokonait „a világ élébe vezetni”). Nem elég ehhez az a tény sem, hogy a Nagy Gábornak mindjárt kiszabadulása után írt első levelében (1801. aug. 1.) Kazinczy Nagy Sámuel és Csokonai iránt érdeklődik melegen.

Mivel a Magyar *Hirmondónak* levele 1794. márc. 8-i dátumú s Debrecenben kelt — más nem írhatta, s ennek nem is sugalmazhatta volna más, mint oly valaki, aki akkor éppen Debrecenben volt.

Kazinczy ott volt — ezt szinte teljes bizonyossággal állíthatjuk.

Egy 1794. márc. 4-i levelét (Kis Jánoshoz) Nagyváradról keltezi, ennek végén ez áll: Kévs napok alatt Ér Semlyénbe megyek ki, anyai nagyanyámhoz... Onnan *Debrecennek* veszem utamat, s Tokajnak, s Regmcre az Anyámhoz.” Következő levelét, szintén Kishez, már Regmcről írja, márc. 17-én. A kijelentett szándékot, az útirányt s a rendelkezésre álló időt tekintve Kazinczy március 8-án biztosan Debrecenben volt — ahol persze csak rövid időt, legfeljebb egy napot tölthetett el. Csokonaival nem találkozott — ő talán ismét „erdőn, mezőn” barangolt. De találkozhatott jogtanácsosával, bizalmas barátjával, Nagy Gáborral. S ez esetben övele együtt fogalmaztatt meg, közösen, azt a levelet, mely ennek a napnak dátumával jelent meg a *Hirmondóban*.

Kazinczynak, mint ismeretes (s idéztem is), szándékában volt Csokonait „a világ élébe vezetni”; a Sander-fordítás, és Nagy Gábor lelkes szóbeli ismertetése révén Nagy Sámuel és Csokonai neve szorosan egymás mellé került Kazinczy tudatában; ennek megfelelően, amikor a *Hirmondó*beli levélén szereplő dátum időpontjában Debrecenben volt, egy már korábban megírt s a tanuló ifjúság „nagyot mutató zsengeit” épp Csokonaiiban és Nagy Sámuelben kereső szövegének (ez az 1793. jul. 27-i levele Kishez) mintájára sugallt

egy híradást egy debreceni jóbarátjának — Nagy Sámueiról és Csokonairól, s küldötték el azt közösen, név nélkül, a bécsi *Magyar Hirmondónak*, melynek szerkesztőivel Kazinczy igen jóban volt (az 1793. jun. 14-i számban pl. az ő Diogeneséről s Herderéről jelent meg ott közlemény.) — A *Hirmondónak* küldött levél szövegében — a stílus némi vidékies izeit nem számítva — semmi sincs, amit akkor Kazinczy nem vállalt volna ; 1794-ben vagyunk, s még ha fennakadnánk is a Tempefői ily tulzottnak látszó dicséretén, nem zárható ki az ez időben radikálisabb felfogású és Csokonai iránt megértő Kazinczynak beleegyezése egy ilyen szövegezésbe ; annál inkább, mivel csak 1805 után, az irodalompolitikai harcok során vonta vissza dicséret sorait Csokonainak nem egy olyan művéről, melyet a 90-es években még nagyra tartott. Egyenest Kazinczy személyére s elveire látszik célozni a „legjobb gustusu magyar literátorokkal való szoros barátság”-ot, és az idegen nyelvek helyett a hazainak szépségét kiemelő két mondat.

Az persze, hogy a levél írója „ittén a nálunk lévő kollégium”-ról beszél, meg arról, hogy Csokonai atyját „jól esmérte”, debreceni lakosra vall. Hogy ugyanakkor személyesen nem ismerte Csokonait, az híradásában egy oly megfejtethetlen kettősséget tart elevenen, amely a közlés szerzőjének kétségtelen megállapítását szinte lehetetlenné teszi.

Akárki volt is Kazinczynak társa a levél megírásában, a három legényesebb adat összekapcsolódásából (abból, hogy Csokonai s Nagy Sámuel Kazinczy tudatában több okból is szorosan egymás mellé került, hogy egy a *Hirmondó* leveléhez igen hasonló szöveget maga Kazinczy írt meg egyik levelében, és hogy ő maga is ott volt Debrecenben március 8-án) bizonyára joggal következtetünk arra, hogy *Csokonainak a nagyközönség előtti ismeretetését Kazinczy sugalmazta; a kor legnagyobb költőjének nevét lényegében ő segítette először a széles nyilvánosság elé.*

KISS TAMÁS

ADY ENDRE REKLAMÁCIÓJA

Ady jogász pályájának utolsó debreceni esztendejéből került elő az alábbi, saját kezéve írt fellebbezés, melyet az egykori főiskola egyik diákszervezetéhez intézett. A szokásos kérvény-formájú, kétrét hajtott beadvány külsején, címzés helyett — szintén saját keze vonásával — ez olvasható : „*Ady Endre reklamációja*”. A kéziratot 1934-ben vásároltam B. Z. diáktársamtól, aki egy antikváriumból vett könyv lapjai közt találta. A reklamációról fényképmásolatot készítettem. A kéziratot 1944 júliusában, a bombázások elől postacsomagban Nagyváradról falura küldtem, a csomag azonban mindenestől elveszett. Megmaradt s időközben előkerült fénykép-másolata alapján, úgy vélem publikálása nem érdektelen.

A költő életrajzából ismerjük a kényszerű pályaválasztásnak fontosabb mozzanatait. Az 1896-ban Debrecenben kezdett, egy év múlva Pesten, majd 1898 szeptemberében újra Debrecenben folytatott jogász-újságíró élet egy epizódjába enged bepillantást ez a kissé felindult hangú beadvány. A jogáskodás és az írói hivatás éppen elválóban : első verseskönyvének anyagával lép be az akadémiára. Kanyargós jogáspályáján mégis eljut addig, hogy — három érvényes szemeszterrel a háta mögött — 1898. szeptember 27-én III. éves joghallgatónak titulálhassa magát. A karácsonyra teendő alapvizsga azonban „kegyes terv” maradt. Finom önmiróniával összegezi később önéletrajzában mindezt : „Jogásznak kellett mennem Debrecenbe, mert így leendett volna boldoem apám kedve szerint valamikor főszolgabíró, alispán sőt mit tudom én mi, ám igen gyenge jogászocska voltam. Budapesten, újra Debrecenben, később még Nagyváradon is megújítottam kényszerű jogász-kísérleteimet, de már rontóan belenyúlt szép kegyes tervcimbe a hírlapírás.”

Úgy tetszik — s ezt a reklamáció is alátámasztja —, hogy a makacs apai akarat mellett mégis volt valami, ami Adyt a főiskolához kötötte : a barátok, a színes, zajos diáktársadalom vonzása. Egyelőre legalábbis lehetetlen volt ebből kiszakadnia. Bizalmas barátai is olyan újságírók voltak (Sipos Béla, Kemény Emil), akik féllábbal a jogi pályát járták. Egy Csokonai-szerű életpályán, Debrecenben nem is lehetett másként elindulni a közönség, a napilapok felé. Poctai nimbuszt szerezni a *Főiskolai Lapokon*, Önképző Társulaton, annak nyilvános felolvasó ülésein, vasárnap délelőtti matinéin keresztül lehetett. A diáktársadalomban harc dúlt, kölcsönös érdekek fonódtak össze, a kollégium régi autonóm szervezete, diákhagyományai pedig alkalmat adtak választási hadjáratokra is. Egy ilyen éveleji választás van az Ady-reklamáció háttérében is, amelynek szövege, néhány ortográfiai sajátosságával, („Fentartó”-nak írják az egykorú évkönyvek is), egy betűhibájával („könyvtránok”) így hangzik :